

RİTÜELLERİN SOSYAL EVRİMİ TEORİSİ ÜZERİNE NOTLAR*

Yazan: James L. PEACOCK

Çeviren: Adem KOÇ*

Emile Durkheim, Avustralya yerlilerinin 'dinsel hayatlarının ilk formunu' analiz ederken gelişmiş toplumun inanışıyla totemizm ve Hıristiyan dininin törenleri arasındaki paralelliği tartışmıştır.¹ Durkheim'in perspektifinde belirtildiğine göre, sosyal antropologlar özellikle benzer bir eğilim içindedirler: İlkel ve modern arasındaki farklılıklardan ziyade benzerlikleri vurgulamak. Bu iki teorik ve iğneleyici değerle, teknik Claude Lévi-Strauss'un Avustralya yerlileri ve Fransız bürokratları², Brezilya orman telgrafları ve Amerikan homoseksüellerinin³ önemsiz kıyaslamalarındaki gibi yararlı sonuçlar verdi ve Desmond Morris'in Avrupalıların spor arabaları ve Habeş maymununun penisinin⁴ grafiksel karşılaştırmasına mantık çerçevesinde yaklaşılması hayvanbilimciler tarafından benimsendi.

"İlkel" ve "gelişmiş" arasındaki benzerliğe rağmen açıktır ki her şey aynı kaldığı gibi değişebilir ve bu değişiklikler aynı anda toplumlar arasında değişiklikler gösterebilir. Durkheim'in temel hipotezine göre, ritüellerin formundaki ve anlamındaki değişim ve çeşitlilik toplumların yapısındaki değişim ve çeşitlilikle ilgilidir. Tarih ve tipoloji, gelişimin asıl evreleri ve hâlâ yaşayan modeller arasındaki asıl varyasyonların taslağını çizmek gibi iki amacı olan teori hizmeti verir. Her iki örnekte amaç ritüel ve onun sosyal bağlamı arasındaki ilişkiyi formüle etmektir.

Bu tipin ilk ve kaba formülünü deneyişte, "Dinsel Evrim"⁵ teorisinde Robert Bellah tarafından ileri sürülen kategorilerden faydalanacağım, ancak benim analizim Bellah'inkinden farklı amaç içermektedir. Doğu hipotezi, Gluckman'ın adını verdiği 'çok yönlü sosyal ilişkiler'e sahip olan Durkheim'in yerliler arasında araştırdığı sadece o toplumlarda görülen bu ritüel çeşidi Max Gluckman⁶ tarafından önerilen açık seçik olandır. Gluckman'ın iddiasının ayrıntılarına inerek, ilişkilerin peş peşe değişimi, şekil ve ritüelin anlamı arasındaki çağrışımı inceleyeceğim.

İlkel Ritüel ve Toplum

Gluckman, "sosyal ilişkinin ritüeli" diye bir ritüel tipi belirler. Böyle bir ritüel, günlük hayatta, üyelerini bir araya getirerek çeşitli sosyal ilişkiler düzenler ve üyeleri tarafından mistik ve duyuüstü ürünlerden sosyal, doğal ve doğaüstü alanlara düzen getirdiğine inanılır, şeklinde tanımlanır. Durkheim'in sadece yerli üyelerine sosyal barış getirmeyen aynı zamanda büyülenmiş yiyecekleri de bereketlendirdiğine inanılan "pozitif ayini" örnek olabilir.

Gluckman'ın görüşüne göre sosyal ilişkili ritüelinin netliği ve ortaya çıkışına temel olan şart, katılımcılar arasındaki sosyal ilişkilerin 'çok yönlülüğü'nün varlığıdır. 'Çok yönlülük' ün anlamı, ilişkiler, katılımcıları çok çeşitli şekilde birbirine bağlar demektir; aşiret üyeleri

* James L. Peacock, **Handbook of American Folklore**, Edited By Richard M. Dorson, Indiana University Press, 1986, pp. 216-228.

** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi Doktora Öğrencisi.

veya köylüler toprak mülkiyeti paylaşır- lar, komşular, akrabalar, yerli politik kuruluş üyeleri, çocuklarını bir arada eğitmek isteyenler vs. Çünkü çok yönlü ilişkiler çok yaygındır, varlığının çok yönünü etkiler, ilişkilerdeki kargaşa yaygın etkilere sahiptir. İlişkilerdeki ritüel düzen benzer şekilde pozitif sonuçlar yararken kargaşa doğa ve doğaüstü düzeni zedeler, bela, kıtlık ve ruhların gazabını getirir.

Gluckman'ın teorisi test edilmemiş olmasına rağmen, kendini kontrol ettirebilecek derecede gerçektir. Bir negatif yargı Clifford Geertz tarafından incelenen ve yarıda kalan Javalıların cenaze törenidir.⁷ Geertz'in tespiti, Gluckman'ın teorisinin alanının ötesine geçerken, cenaze töreninin fiyatının temel sebebi, bir kentsel saptamada, cenaze töreninin layığıyla yapıldığı köylü toplumlarda iyi olan çok yönlü ilişkilerin azalışıdır. Gluckman'ın sosyal ilişki ritüelinin hiçbir özelliğini tamamlamayan diğer negatif yargı da 'modern dram'dır. Çeşitli yönleriyle modern drama yapmaktan ziyade doğaldır, onlar günlük rollerini dramada oynamadıkları için onların günlük ilişkilerine hükmetmekte güçsüzdür, sonuç olarak Brecht'in notundaki gibi drama dinleyiciyi karara sürükler, sadece fanatik inançlara göre drama mistik ve sihirli yollardan kozmik, doğal ve vahşi sosyal hayatı etkiler. Böyle dramalar çok yönlü ilişkilerin bulunmadığı alanlarda olur. Dinleyici ve aktör bir bilet almakla bir araya gelir ve onların günlük hayatları inceliklerden meydana gelir. Modern drama, Gluckman'ın teorisini Gluckman'ın ilkel toplumda birlikte bulunduğunu kabul ettiği ritüel formu ve sosyal ilişkilerin ortak azalmasını göstermekle kanıtlar.

Pozitifte döndüğümüzde sosyal şartlar ve ritüel Victor Turner'in Rodos Ndembuları arasındaki iyileşme çalışmasıyla sağlanan örnek bir durumu sunar.⁸ Turner'in analizi gösteriyor ki, 'çok

yönlü' olan sosyal ilişkilerin ritüel düzeneyle dikkatlice etkili bir psikoterapi meydana gelebilir. Gluckman, ritüel tipi ve ilişkiler tiplerinin her ikisinin de çağdaş kabilelerde ya da köylü gruplarda bulunabileceği gibi genellikle Homerik Yunan, Eski Roma, Judca, Çin, Anglo-Sakson ve Vikingler'de, putperest Avrupa'da akraba kökenli topluluklarda görülebileceğini ileri sürer. Etnolojik yazın elbette Gluckman'nin benzer gruplardaki ritüel örnekleriyle doludur. Bununla birlikte organizasyonun temel şekillerini oluşturan akrabalık veya aynı bölgeyi paylaşımı bulunduğu kabilesel veya köylü topluluklarla organizasyonun temel köklerini oluşturan hükümdar ve vatandaş arasındaki ilişkilerin bulunduğu kraliyetleri birbirinden ayırt etmeyi tercih ediyorum. Bu yapılar, Gluckman tarafından antik klasik toplumlarda buldukları şeklinde söylenilse de ben onları ayrı bir kategori altında inceleyeceğim.

İlkelde ve akraba kökenli topluluklarda, ayinler, sosyal düzene bağlı olan totemizm gibi sembolik bir şema ile tanımlanır. Totemizm'de her bir klan özel bir toteme bağlanır ve Lévi Strauss'un vurguladığı gibi⁹ bütün olarak totemik sistem yapısal olarak sosyal düzene bağlıdır. Bu paralellik tam olarak mantıklı değildir, paralellik toplumu tam olarak sınıflandırmadan ziyade entelektüel anlamındadır, (burada Levi Bruhl'un Levi-Strauss'a önemli bir ilave yaptığı görüşür)¹⁰ fakat yerliler sosyal ve totemik düzen arasındaki böyle bir samimiyeti hissettiler, totem gibi konuştuklarında doğa, doğaüstü ve sosyal düzen arasındaki bu samimi ilişkiden dolayı doğa/doğaüstü uyumu bozmak sosyal bağ için kolaydır. Bu sonuç, analizin mantığından kaynaklanır.

Max Weber'in belirttiği gibi¹¹ "ilkel", inanış düzenini (totemizm) hareket düzeninden (ritüel) ayıracağı zaman ritüel'in azalışını hareket halinde belirtir.

İnanışı hareketten ayırmanın sebebi birinin hareketi açıklama gereği duymasıdır ve açıklama, inancı sistematize veya rasyonalize etmekten kaynaklanır. Fakat inanış şeması (reflective) ne kadar rasyonalize edilirse o kadar pratiğin kargaşasından (hodge podge) ayrılır. Bundan dolayı kaçınılmaz şekilde, şekille daha tutarlı kılmak için ritüelleri ıslah etme tutkusu gelişir. Weber'in düşüncesi 'rasyonalizasyon' (anamlar ve akıbetler arasında daha çok 'rasyonel' ilişki veya randıman meydana getirir eğilimi) teriminin diğer kullanımına sahiptir, biri geleneksel düzen açısından anlamı bulunan şekilden çok ritüelden uzak evrimdeki diğer eğilim onun nedensel faydasını vurgulama yanında, onun etkisi bir akıbeti başarmayı amaçlar diye bekleyebilir. Öncelikle ritüel teknik olarak dikkate alınır, akışa karşı bu ritüeli oluşturur deme çabası isabetli olur.

Arkaik (Modası Geçmiş) Ritüel ve Toplum

Gluckman'ın belirttiği gibi, arkaik toplum, kraliyetin, krallığın, aristokrasinin sosyal düzenin temel ögesi olduğu her bir yerde bulunur, ve Hindulaşmış Güneydoğu Asya'da, Mezopotamya'da, antik Mısır'da belki Orta Amerika'da ve Afrika krallıklarında bulunduğu gibi. Böyle bir toplumda toplumsal (sosyal) ilişkiler çok yönlüdür; fakat ilkel toplumlardaki ortak inançtan ziyade hiyerarşiktir. Efendi-köle, lord-hizmetli, kural koyan-uyan ilişkileri sosyal köklerdir. Bu tür ilişkiler, sık sık baba-oğul paralelliğinde algılanır, hizmetin her alanı için diğerlerine güvenen her bir gruptan dolayı çok yönlüdür-bütün geçim yolları amir mevkiinin ekonomik, politik, askerî ve duygusal desteği altında yatmaktadır. İlişkinin yayılması nedeniyle, onun kargaşası gruplarının ve toplumunun yaşantısında derin ve geniş bir şekilde dallanıp budaklanacaktır. Buna dayanarak, dil, jest ve onurlu unvanların özgün

şekillerini içeren etiğin karmaşık kuralları, uyumu sürdürmek için geliştirilir.¹²

Arkaik toplumlarda, kozmik ya da ilahî derecesi yerli ve akraba gruplarda belirlenir ve sosyal düzen dışındaki yüzündeki tanrılara ya da kuralların üstündeki krallara ya da soylulara bağlanılır. Hindu Güneydoğu Asya'da, antik Mısır'da kral tanrıdır ve antik Çin'de ve Mezopotamya'da kutsala özel eğilimi olan rahiptir. Her iki durumda da kutsal karizma temiz olmayan kitlelerden tamamen ayrı kozmik, sosyal bir kategoride bulunduğu düşünülen prenslere, soylulara ve lordlara verilir. Ortaklar, bu yüce fikirlerle duygusallığı imkansızlar nasıl bir tutuluyorsa aynı şekilde ilkel ile onun toteminin bir tutulabileceğini zor bulurlar.

Arkaik toplumlarda önemli olan iki başlıca ritüel tipi, kurban ayini ve krallık ayinidir. Kurban sayesinde bir papaz, insan ile tanrı arasında oluşan boşlukta köprü kurmaya çalışır. Lévi-Strauss'un¹³ gözlemlediği gibi, kurban pek çok yönden totemizmden ayrılır. Bir farklılık, kurban kullanıma açıktır; kişi kurbanını seçebilir (fakat biri totemini değil), sonu başarmakla (ölümü) işi yerine getirir (oysa totem sembolik düzen anlamındadır) ve işin sonucu hakkında kesin bir şey söyleyemez (oysa totem sistemi ebedî bir yapıdır, sonuç hakkında bir soru yoktur). Bellah'ın belirttiğine göre kurban, dünyevî ve kutsal arasındaki ilişkideki özgürlük kadar sürpriz ve endişe getirmektedir. Hiyerarşik düzenlerinde yatan sosyo-kozmetik düzenin temel gücünü doğrularken, krallık ritüeli üstün ve aşağı arasında bir boşluk kuruyor şeklinde görülebilir. Kuralların tersine dönmesi, yeninin nüfuzuna karşı eskinin esprisini ileri sürmesi anındaki gibi, üstün kadar aşağının kozmoz üstü olmasıyla böyle ritüeller üstünün aşağı tarafından alay konusu olmasına izin vermektedir. Afrika Swazi¹⁴ arasındaki gibi kralın vatandaşlarıyla çok yakından

temasta bulunduğu toplumlarda, kral olan kişi halktan kişilerce ritüelsel olarak yerilebilir. Hindu Güneydoğu Asya gibi çok karmaşık ve bürokratik toplumlarda, ritüel aktörlerin kral, prens ve aristokratları temsil ettikleri dramdır, oysa dansçılar ve efsanevi semboller onların ritüel düzenlerinin kaynağını doğrularken zekice çizgiyi aşan, taklit yapan ve hükümdarın statüsünü azaltan soytarı tarafından tasvir edilen insanların rolleri alır. İster Swazi ister Güneydoğu Asya tipinde, böyle ritüel-dramların, onların geleneksel formunda, efsanevi kanallar sayesinde kozmik-sosyal düzeni yenilediklerine inanılır. Bu nedenle onlar sosyal ilişkilerin ritüeli diye nitelendirilmektedirler.

Böyle özgün yapıya sahip ritüel-dramlar modern drama benzerler. Çünkü, nükteler, dans, kostüm, kukla figürlerinin şekli ve diğer sembolik unsurlar hikayede önemli olmayan hikayenin konu çizgisinden, bozulmayan konsantrasyondan daha önemlidir. Bundan dolayı icra (performans) seyircilerin yemek, uyumak, sosyalleşmek ve ihtiyaç gidermek için ara vermeleriyle saatlerce normal olarak bütün bir gece sürebilir. Katılımcılara üstünlerle kendilerini bir tutmama doğuştan öğretilir, fakat onların tavırlarını taklit ederler, bu nedenle icra (performans) birazcık da asil kahramanların psikolojilerini araştırır, ancak bunun yerine soytarılarca alaylı bir şekilde veya dansçılarca hayranlıkla taklit edilen onların tavır ve edalarına konsantre olur.¹⁵

Arkaik toplumlarda tavırlara göre ayrılan statülerin milleti cinsiyet alanına kadar uzanır: Erkekler ve kadınlar birbirlerinden tecrit edilirler ve kibarlık kurallarıyla bağlantı kurarlar. Bu durum arkaik dramda çift cinsiyetliliğin bulunuşunu açıklayabilir. Birinci yerde bayanlar ayrı tutulursa onlara sahnede izin verilmez: erkekler o zaman bayanların yerini alır. İkinci yerde kadınlar fan-

tezi noktasında idealize edilirse, bir fan-tezi kadın – maskeli bir erkek- özel bir cazibe taşıyabilir. Sonuç olarak, kozmik bölümde erkek/kadın karşısının geliştiği arkaik toplumlarda, çift cinsiyetlilikte bu ikisinin kozmik benzeri uyumu kesin bir şarj ve anlam sağlamaktadır. Özellikle Endonezya toplumlarında, çift cinsiyetlilik (transvestizm) erkek ve kadının evlenmesi, dünyanın altı ve üstü, sağ ve solu, diğer kozmik zıtlıklar gibi kutsal bir özellik olarak zannedilmektedir. Soytarı ve travesti şöyle ayrılır; travesti zıtlığa katılırken dışının rolünü üstlenmekte, soytarı yabancı statü (asalet) ile alay etmektedir.¹⁶

Tarihi Toplum ve Ritüel

Ortaçağ'da şekillenen İslamiyet, Hıristiyanlık ve Budizm gibi tarihi toplumlar üstün ve aşağı sınıflar arasındaki hiyerarşik ilişkiyi kaybetmez, fakat ilişkinin 'çok yönlülüğü' üstün sınıfın kutsallığını kaybetmesiyle azalır. Kutsal, arkaik toplumdaki herhangi bir kategoriden, dünyevî hayattan çok daha farklı, öbür dünya – cennet veya Nirvana- olarak sosyal alanın dışında yer almaktadır. Güzel bir sonraki hayata ulaşmanın muazzam önemi sayesinde, kutsal fonksiyonlarını arkaik rahip-tarıkralca eskiden beri yapılanlardan alan, politik düzenden ayrı yaşayan çilekeş, aziz, keşiş gibi kurtuluş uzmanları meydana gelir.

Tarihi ritüeller, Tanrı (God) veya Allah tarafından emredilen kilise ve camideki dua-namaz gibi öbür dünyaya has düzenlenir. Bu ritüeller Gluckman'ın 'sosyal ilişkiler ritüeli' tanımına uymaz; ki onlar, cemaat üyeleri (birbirlerine yabancı olabilirler) arasındaki ilişkiler açısından çok öbür dünya ile ilgili alanda düzenlenir. Yine ibadetler Gluckman'ın tanımına uymaz, onların duyuyüstü karnallardan dolayı doğa, doğaüstü ve sosyal düzenleri etkilediğine inanılır. Gluckman'ın teorisi, tarihi ritüeller Hıristiyan kilisesi ve Müslüman camisi gi-

bi çok derin dinsel cemiyetler olarak sunulan ilişkileri ayinsel olarak düzenliyor, diye sürdürülebilir.

Gluckman'ın tanımının, üslubunun üçüncü cephesi bu ritüeller içinde çok olumlu bir şekilde geliştirilebilir. Onlar öbür dünyayla ilgili ritüeller ve yaşadığımız dünyaya ait hayat arasındaki ayırım anlamına gelen, halk tarafından anlaşılmayan Latin, Arabic ve Pali gibi özel ve kutsal diller kullanırlar. Gizil diller, şaşalı törenler, egzotik mistisizm farklı dinsel bürokrasiyi, kilise (Hıristiyanlık), Sangha ve Müslüman yarı papazlığının özel kutsallığını tasdikler.

Modernizasyon ve Ritüel

Modernleşme sürecinde, ulusal ritüellerin temizlenmesinde doğuş hareketlerinin (Melanezya'nın Vilala deliliği gibi)¹⁷ ve milliyetçi veya komünist dönemlerin çok önemli olduğunu Protestan, Müslüman ve Budist ıslahat hareketleri örnekler. Temizliğin en açık sebebi, ritüellerin şimdi yıkılmış olan kurulu düzeni desteklemiş olmasıdır. Bir hafif sebep de modernleşmenin sembolik düzene (ütopya, diğer hayat, Nirvana) karşı insanların ritüel hareketten çok bu hayatı birtakım rasyonelleştirme çabası içinde olmasını akla getirmesidir. Tanıma göre ritüel, daha önce, şimdi belki hiç olmayacak ebedi, sosyal ve kozmik yapıyı kutlama doğrultusunda düzenlenir. Dünyevî aktivitenin rasyonelleşmesi, değişmeyi kutlamak için ritüel sürdürülmeli katılıma karşı çıkan talebi, gelecek sona karşı aksiyonun sabit değişikliğini, böylece hızlı bir şekilde kabul ettirir.

Modern hareketler geleneksel dinin ritüelini azaltırken, dünyevî hareketlerin büyümesini (bütün duyusal formlar kınanırken baştaki püriten evreden sonra) teşvik etmeyi amaçlar. Bunlar sayısız şekillerdedir, fakat önemli ikisinden biri kolektif modernizasyonu, diğeri bireysel modernizasyonu eşlik eder.

Performansın (icra) kolektif şekli

Nazi Almanyası, Komünist Rusya-Çin ve yeni Asya ve Afrika ülkelerinin filmleri ve dramlarıyla örneklenmektedir. En azından dramların bazıları böyle toplumlarda yaygındır, hikayenin planı sürekli bireyselliği tasvir etmektedir, ancak kolektif amacın yanında tarihin zorlamalarıyla kahramanlık ve hareketlilik yok olmaktadır (Sigfried Kracauer,¹⁸ karanlık dinsel kaderle oynandığı gibi kişileri betimleyen korku filmlerinin habercisi olan Nazi Almanyasında böyle hikaye konuları görür). Bu hikaye konuları devrimci idealleri öğretmek için ahlaksal ve didaktiktir. Kahramanlar seyirci için karizmatik ve üstündür, fakat arkaik prenslerin doğaüstü gücüne ihtiyacı vardır. Kolektif saldırı amaçlandığından, düşman günah keçileri önemlidir. Alman Brüderschaft veya Hitlerjugend'indeki gibi arkaik hiyerarşi, gençler veya yoldaşlar kısımları arasındaki egalitarian (sosyal ve siyasal eşitliğe inanan, eşitlikçi) arkadaşlıkla yenilenir. Tarihi öbür dünyanın mistik ve hiyerarşisinin kaybıyla, papaz, mistik ve çilekeş kadar soytarı, cüce ve travesti gibi böyle egzotik figürlerin popülaritesinin kaybı meydana gelir. Bu kozmik sembollerin öneminin azalmasıyla, hiyerarşik yaşamda periyodik ara dönemler sağlayan, hikaye konusu gerilir, düzen önemli olur ve hikaye Lukacs'ın terimlerindeki 'colli-de'¹⁹-çarpışma' hikayenin güçleri gibi zirve doğrultusunda sürer.

Bireysel hareketin modern performansı (icrası) Hollywood'un altın çağındaki Amerikan filmleriyle örneklendirilir. Başarıyı resmediş aşkla karıştırılmıştır, böyle filmler sadakati özet olarak kolektif ideali yüceltmeden çok işi yapma uğruna resmederler. Konular hareketlilik ve canlılıkla hızlı geçiştir. Homoseksüel arkadaşlıktan ziyade karşı cinslerin aşkı işlenmiştir. Arkadaşlık kolektivist çabaya yardımcı olabilir; fakat bireysel başarının yükselişini alt üst edebilir. Azimli bir adam cadde köşesinde, kışla-

da veya bir Banka Elektrik Kumanda Odası'nda bir çete tarafından durdurulur.²⁰ Sosyal alanda yükselmek isteyen kişiye aşık olması, evlenmesi, onunla beraber yükselen gezgin çekirdek bir aile düzeni tavsiye edilir. Kısmen başlangıçtaki büyük amaç ve finaldeki başarı arasındaki bağlantıyı mümkün olduğu kadar açık ve yoğun şekilde anlatmak için, kısmen işten uzun zaman alıkoymamak için, kısmen bilet gişesinde çok para kazanmak için; yenileşme, bireysellik filmleri kısa olmayı amaçlar. Gençler, toplumda politik sistemin parçası değildirler, şu sebeple nerede onlar filme dahil edilirlerse (Amerikan delikanlı aşk hikayelerindeki gibi) tema hedonistic (hazcı) boş zaman genç kültürüyle yankılanır ve sanat saçma ve abes olur.

Özellikle yeni milletlerde veya gelişen milletlerde dramlar kolektif ve bireysel şekillerle tarihi ve arkaik nesnelere ait görüşleri de birleştirmiştir. Endonezya'nın 'Ludruk' dramı örnektir, başka yerde 'yeniliğin ayini' olarak tahlil edilir.²¹ Ludruk, Doğu Java'da çalışan halk sınıfı tarafından hem icra edilen hem oynan bir dramdır, üst sınıftan bir kahramanla evlenerek statüsünü yükselten bir kadın kahramanın bulunduğu, (erkek tarafından oynanır) konusu içinde aşk/başarı paketi bulunan, tabii dram için sadece soytarı ve travestiler içeren, çok özgülleştirilmiş oyundan evrim nedeniyle çok güçlükler yaşadı. Bu konular başarılı olmayan bir evlilik tipinden geliştirildi. Bu burjuva konuları, kolektivist şeklin devrimci konularıyla tamamlanır ve yenileşme konularının dramların bu iki cephesinde çıkar elde eden aktörler arasında açık ihtilaf örneklerinin var olduğunu başarısıyla 'arkaik' figürler önemlerini kaybettikleri halde Ludruk, soytarıları ve travestileri ön plana çıkarmaya devam etmiştir.

Modern Toplum ve Ritüel

Modernleşmeyle, sosyal ilişkilerin çok yönlülüğü, ekonomik özelliklere,

teknolojik gelişmelere ve sosyal olmayan eğilimlere bağlı olarak düşüşe devam eder. Arkaik ve tarihi şekil olsa da, geleneksel ritüelin azalmaya devam etmesiyle eğilimler ilişkilidir. Soğuma, hayal kırıklığı, gözü açıklık, karşı eğilim endüstrileşen dünyayla birlikte ortaya çıkar.

Sosyolojik olarak en önemli karşı eğilim (ters akım), köysel kuruluşa, toprağa dönüşe, komünlere karşı olan harekettir. Yeni hareket yaşlı kişilerin sağlamlık ve yeterliliklerine ihtiyaç duyan komünler, gençlik arasında aslında popüler idi, Hutteritler ve Siyonistler gibi dinsel ve ideolojik gruplar arasında çok başarılıydı.

Toplumsal harekete bağlı olarak, ritüeli yeniden keşfetme isteği oldu, çok meşhur bir Amerikan gazetesi makalesinde manşet yaptı: 'Ritüel: Sabit Yüzlere İsyân'.²² Deneme, modern hayatın baş problemi olarak otantik ritüelin eksikliğini sağduyuyla teşhis eder. Fakat bilinçsizce, ilkel toplumdaki kuvvetli ritüelin boş ve rutin, aşırı katı modern ayinlerin 'sabit yüzleri' nedeniyle kaybedilen kendiliğinden olan aşırı düşkünlük yüzünden imkan bulduğunu sanmaktadır. Daha doğru olan antropolojik çalışmaların ışığındaki görüşün belirttiği gibi modern ritüel boştur; çünkü gelenekler, ritüel (ayinsel) katılıklarını anlamlı kılmak için çok dengesizdir. İlkel ritüelin katı kuralları, somut bir şekilde dışa vurdukları gibi evrenselliğin ve sosyal yapının sağlamlığı (denge, istikrar) nedeniyle anlamlıdır. Anlam ve denge sağlayan derince kökleşmiş yapıdan yoksun yoga, uyuşturucu uçuşları, transandantal meditasyon (duyuüstü düşüncelere dalma), rock festivalleri, Hari Krishna dansları, şehir müzikleri ve gençlerin kökten dinci Hıristiyan toplantıları otantik (asıl) ritüel gibi gözüküyor. Hatta tarihi ritüeller, kişinin hayal edemeyeceği kadar çok alemler var olan -fakat bunlar kendi içinde vardır- ve

'oradan başka' dünyalar var olmayan mitoloji dışı varsayımın çıkışıyla birçoğu için yok olan derince bir öbür dünya inanisinden, inanç yapısından meydana gelmektedir. Böyle bir dünya görüşü, bu dünya ve öbür dünya arasındaki zorlayıcı boşluğu kaldırmakta ve ritüelin açık dünyasını püritan zorlamanın şahsiliğinden kurtarmak için sözsel duygulara hitap eden şeklin putperestlik sevgisini kaldırır; fakat aynı zamanda, onu dengeyen (istikrarın) ve yaratıcılığın kaynağı olan sembolik yapıdan mahrum bırakır.

Bitiriş Notu

Burada tanımlanan şeklin herhangi bir formülasyonu önsöz ve geçici olarak dikkate alınmalıdır. Amaç dinler tarihinde önemli olan ilişkiler, benzer çalışmaların ve yayınların birtakım iskeletini basitçe yapmaktır. Önemli fenomenler tartışmadan uzak tutuldu (örneğin, Yunan dramı ve Judaic legalizm-yasallaşma-, plana uygun olmayan yeni ufuklar açan ritüel formların sadece ikisinden temizce söz etmek için). Bu konferansın eleştirisi, düzeltme ve zenginleştirmeler sağlanmasını ümit ederiz.

NOTLAR

¹ Emile Durkheim, **The Elementary Forms of the Religious Life**, Çev. Joseph Warn Swain, New York, 1965.

² Claude Levi-Strauss, **The Savage Mind**, Chicago, 1966.

³ Id., **Tristes Tropiques**, New York, 1964.

⁴ Desmond Morris, **The Human Zoo**, New York, 1969.

⁵ Robert Bellah, **Religious Evolution**, *American Sociological Review* 29 (1969), pp. 358-374. Bellah'ın şeması James Peacock ve Thomas Kirsch'in ayrıntılarına inmektedir, **The Human Direction**, New York, 1973 (rev. ed.).

⁶ Max Gluckman, **Les Rites de Passage**, Max Gluckman içinde, ed., **Essays on the Ritual of Social Relations**, Manchester, 1962.

⁷ Clifford Geertz, **Ritual and Social Change: A Javanese Example**, *American Anthropologist* 59 (1957), pp.32-59.

⁸ Victor Turner, **A Ndembu Doctor in Practice**, in *Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*, Ithaca, New York, 1967; *The Drums of Affliction: A Study of Religious Processes Among the*

Ndembu of Zambia, London, 1968. Turner tarafından yapılan çalışmalar ve diğerleri bu tebliğde dikkate değer bir detaydaki bir durum olarak analiz edilmedi, aynı zamanda altı çizilerek teorik noktalar olarak önerildi.

⁹ Claude Lévi-Strauss, **Totemism**, Çev. Rodney Needham, Boston, 1963.

¹⁰ Lucien Levy-Bruhl, **Hero Natives Think**, Çev. Lilian A. Claire, New York, 1966. Detaylı bilgi için Christopher Croker ve David Sapir'in Metafor cildine bakınız.

¹¹ Max Weber, **Sociology of Religion**, Çev. Ephraim Fischer, Boston, 1964.

¹² Bkz. Clifford Geertz, **Religion of Java**, New York, 1960, Part III, Java'da bu tür dil, usul ve unvan karmaşası örneği için.

¹³ Levi-Strauss, **The Savage Mind**.

¹⁴ Hilda Kuper, **An African Aristocracy: Rank Among the Swazi**, London, 1965.

¹⁵ Buradaki tanımlama çok klasik Güneydoğu Asya dramı hakkında fikir sunmaktadır, fakat özellikle Java'nın *wafang kulit* ve *wafang wong'u* hakkında. Bkz. James L. Brandon, **Theater in Southeast Asia**, Cambridge, Mass., 1967.

¹⁶ Endonezya'daki travesti ve soytarıyla ilgili bu noktalar, James L. Peacock'un **Symbolic Reversal and Social History: the Transvestite and Clown of Java** da ayrıntılı olarak incelenmiştir, kopya edilen bildiri 1972 yılında American Anthropological Association toplantısında, sembolik ters dönme sempozyumunda sunulmuştur. Bu iki figür hakkında daha detaylı bilgi Th. Pigeaud, **Javaanse Volksvertoningen: Bijdrage tot de Beschrijving van Land en Volk**, Batavia, 1938.

¹⁷ Peter Worsley, **The Trumpet Shall Sound: A Study of Cargo Cults in Melanesia**, New York, 1967.

¹⁸ Sigfried Kracauer, **From Caligari to Hitler: A Psychological History of the German Film**, Princeton, 1966.

¹⁹ Georg Lukacs, **The Historical Novel**, Çev. Hannah ve Stanley Mitchell, Boston, 1963; ve **Zur Soziologie des Modernen Drama**, *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* XXXVIII (1914), ss. 303-45, 662-706.

²⁰ Bahsedilen gruplar klasik sosyolojik çalışmaların yapısı olmuştur: William F. Whyte alt sınıftaki 'sokak köşesi çetesi' üzerinde, Edward Shils Alman askeri grubunun dayanışması üzerine, Roethlisberger ve Dickson değer yakalayanın amacını engelleyen banka elektrik kumanda odasında çalışan işçilerin tarzı üzerine.

²¹ James L. Peacock, **Rites of Modernization: Symbolic and Social Aspects of Indonesian Proletarian Drama**, Chicago, 1968.

²² **Time**, Eylül 12, 1970, s.42.